
FORMALISM IN ROMAN CONTRACT LAW

Shpresa Alimi-Memedi

University of Tetovo, Republic of North Macedonia, shpresa.alimi@unite.edu.mk

Abstract: The certain mode of production conditions certain legal expressions, determines the character and the forms of expression of the law, and depending on this, certain legal institutes and legal principles arise and change. The principle of formalism in a certain period of development of contractual relations is nothing but an expression of certain socioeconomic and other conditions present in that period. The subject of this paper is the principle of formalism as a feature of Roman contract law, the emergent forms of formalism in Roman law, the causes and functions of formalism in certain stage of development of Roman law. The influence of religion on the law and the low level of development of socioeconomic relations were the main reasons for the recognition of formalism in the first legal systems.

The principle of formalism implies that the form of the contract as a means of expressing the consent of the will of the parties is a legally established imperative. The specific way of expressing the will to conclude a contract is an essential element of the contract. Infringement of the form is sanctioned by the nullity of the agreement.

Formalism in Roman contract law is present and dominant in the period of the early Roman state and law, the late Roman Republic and pre-classical Roman law. The principle of formalism in these developmental stages of the Roman state and law does not mean that it excludes completely the opposite principle of consensualism which implies that contracts are created by a mere consent of the will of the contracting parties, which can be expressed in words or in writing, or with other behavior from which its existence can certainly be concluded. In Roman law, the consensual form has never succeeded in becoming a generally accepted form and Roman law has never formulated the general principle of consensuality.

Keywords: principle of formalism, contract *per aes et libram*, verbal contract, literal contract, real contract, consensual contract.

ФОРМАЛИЗМОТ ВО РИМСКОТО ДОГОВОРНО ПРАВО**Шпреса Алими-Мемеди**

Универзитет во Тетово, Република Северна Македонија, shpresa.alimi@unite.edu.mk

Апстракт: Одреден начин на производство условува одредени правни изрази, ги определува карактерот и формите на изразување на правото, така што во зависност од тоа произлегуваат и се менуваат одредени правни институти и правни начела. Начелото на формализам во одреден период на развојот на договорните односи, не е ништо друго освен израз на определени општествено-економски и други услови присутни во тој период. Предмет на овој труд е начелото на формализам како карактеристика на римското договорно право, појавните форми на формализмот во римското право, причините и функциите на формализмот во одреден степен на развојот на римското право. Нискиот степен на развој на општествено-економските односи и влијанието на религијата врз правото, биле главните причини за признавање на формализмот во првите правни системи.

Начелото на формализам подразбира дека формата на договорот како средство за изразување на согласноста на волјата на страните е законски утврден императив. Одредениот начин на изразување на волјата за склучување договор е битен елемент на договорот. Непочитувањето на формата е санкционирано со ништовност на договорот.

Формализмот во римското договорно право е присутен и доминантен во периодот на старата римска држава и право, на доцната римска Република и предкласичното римско право. Начелото на формализам во овие развојни етапи на римската држава и право, не значи дека го исклучува целосно спротивното начело на консензуализам според кое договорите настануваат со едноставна согласност на волјата на договорните страни, која може да биде изразена усмено, писмено или со друго однесување од кое со сигурност може да се заклучи за нејзиното постоење. Во римското право консензуалната форма никогаш не успеала да постане општоприфатена форма. Римското право никогаш не го формулирало општото начело на консензуализам.

Клучни зборови: начело на формализам, договор *per aes et libram*, вербален договор, литерален договор, реален договор, консензуален договор.

1. ВОВЕД

Во римското право, до правото на Јустинијан, автономијата на волјата на договорните страни во однос на формата на склучување договор била под влијание на формализмот и религискиот култ. Исполнувањето на формата претставувала конститутивен елемент на договорот, бидејќи со исполнување на формата на договорот и се дава и содржина¹⁹³ – *forma dat esse rei*. Правна заштита уживале само оние договори кои биле склучени во строго одредена форма. Во периодот кога писменоста не била развиена, формализмот не се манифестирал преку пишани акти¹⁹⁴, туку преку изрекување одредени зборови во свечена форма, вршење одредени ритуали, дејствија или гестови кои секогаш создавале чувство на обврзаност кон една виша сила и страв од религиска санкција.¹⁹⁵

Раниот формализам не е создаден произволно од законодавецот. Нискиот степен на развој на општествено-економските односи и влијанието на религијата врз правото, биле главните причини за признавање на формализмот во првите правни системи.¹⁹⁶ Според Перовиќ: „Присуството на религијата во правото се појавува во „детството“ на сите народи, како резултат на одреден степен на човековата цивилизација, нискиот степен на развиеност на државниот апарат кој во голема мера се потпира на религиската санкција во остварувањето на своите цели, така што многу правни институти го носеле печатот на религискиот култ која се одразува во формата на правните работи. Како што секој религиски акт има своја форма, така и правните акти имале своја форма.“¹⁹⁷

Строгиот формализам бил присутен во првите шест векови на постоењето на римската држава и право.¹⁹⁸ Од пред крајот на римската Република, простата согласност на волјите на страните или консензуалните договори се извор на права и обврски.¹⁹⁹ Тие биле исклучок од правилото *ex nudo pacto actio non nascitur* (од простата согласност на волјите не настануваат договори или голите спогодби не предизвикувале тужби). Покрај консензуалните договори и подоцнежните пакти, сите други договори на римското право се формални. Првите најстари формалните договори на римското право биле: договорите *per aes et libram*, вербалните, литералните и реалните договори.

2. ДОГОВОРИ PER AES ET LIBRAM

Првите најстари римски договори (*mancipatio*, *nexum* и *fiducia*) биле склучени во формата *per aes et libram* (со помош на бакар и вага). Овие правни работи се појавиле пред појавата на металните пари, така што плаќањето се вршело со мерење на бакарот од страните и сведоците. Таа во себе вклучувала три фази: предавање на стварта (рака в рака), мерење на бакарот (како монетарно средство за плаќање) и изговарање на свечени зборови (*nuncupatio*). Сето тоа е остварено во присуство на еден римски граѓанин кој го држел вагата и симболизирал рамнотежа, т.н. *libripens* (мерачот на бакар) и најмалку петмина сведоци римски граѓани – возрасни машки особи, чија главна задача била да ги запомнат свечено изговорените зборови, кои ја сочинувале суштината на договор. Во оваа група на правни работи најважното било *mancipatio*, тогашната реална купопродажба и начин на пренесување на сопственоста; *nexum*, што служи за создавање обврски со формалното давање заем или со склучување примитивни кредитни односи; *fiducia* бил формален договор на најстарото римско право кој служел за осигурување на доверителите и сл.²⁰⁰ *Gesta per aes et libram* е отстранет во посткласичниот период, додека Јустинијановата кодификација ја отстранила заедно со разликите помеѓу *res mancipi* и *res mancipi*.²⁰¹

¹⁹³ Perović, S. (1964). *Formalni ugovori u građanskom pravu* (12). Beograd: Naučna knjiga.

¹⁹⁴ Perović, S. (1964, 13).

¹⁹⁵ Perović, S. (2008). *Moć i nemoć ugovora, Besede sa Kopaonika (1990-2007)*, (X dopunjeno izdanje, 91-92). Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava.

¹⁹⁶ Perović, S. (1964, 13).

¹⁹⁷ Perović, S. (1964, 13-14).

¹⁹⁸ Галев, Г. (1996). *Формализмот во римското и нашето договорно право*, Зборник во чест на Иво Пухан, 118.

¹⁹⁹ За склучување на значајните договори, како што се: *emptio-venditio*, *locatio-conductio*, *societas u mandatum*, не се барала некоја форма. Види повеќе кај: Perović, S. (1964, 19).

²⁰⁰ Puhan, I. (1976). *E drejta romake* (Botimi i III-të, 330). Prishtinë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore të Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës.

²⁰¹ Horvat, M. (1973). *Rimsko Pravo* (179-180). Zagreb: Školska knjiga.

3. ВЕРБАЛНИ ДОГОВОРИ

Римското право никогаш не се ослободува на општ начин и целосно од формализмот на старото римско право, но со тек на времето со промените до кои доаѓало во економските односи градуално ја ублажува својата строгост со поблаги форми.²⁰²

Вербалните договори се оние што биле склучени со изрекување свечени зборови. Изрекувањето на тие зборови не било само израз на согласување на волјите, туку и остварување на еден ритуал кој е составен од поставување усни прашања и од давање усни одговори на нив. Вербалните договори биле: *stipulatio*, *dotis dictio* и *iusiurandum liberti*. *Stipulatio*²⁰³ бил најважниот вербален договор, а формализмот се остварил со изрекување точно одредени свечени зборови кои не можеле да се заменат со други изрази. Овој договор се појавува со осамостојувањето на вербалниот дел – *nuncupatio* од формата *per aes et libram*.²⁰⁴ Овој договор настанал со поставување на прашањето од идниот доверител (*Spondesne mihi ...?* - Дали ветуваш ...?) и со давање одговор од идниот должник (*Spondeo ...* – Ветувам ...), при што требало да се користи истиот глагол.²⁰⁵ *Dotis dictio* е договор за ветување мираз, склучен во вербална форма со изрекување на однапред одредените изрази: *In dotem tibi dico*. Според договорот *iusiurandum liberti* ослободениот роб се обврзува (преку превземање на религикиот акт на заклетва) кон својот поранешен господар дека во текот на една година бесплатно ќе работи за него во знак на благодарност за неговото ослободување.²⁰⁶

4. ЛИТЕРАЛНИ ДОГОВОРИ

Во периодот на Републиката се појавуваат првите литерални или писмени римски договори. Во писмена форма согласувањето на волјите на договорните страни требало да се изрази во некоја исправа. Постигнатата согласност на договорните страни се смета за ништовна ако не е составена во писмена исправа. Тие се појавиле кон крајот на вториот век п.н.е. и биле резултат на зголемените економски потреби на Рим, по силниот развој на трговијата и по формирањето на латифундите. Единствениот писмен договор со потекло од римското право бил *expensilatio*. Покрај него постоеле и два други писмени договори со потекло од грчкото право: *chirographa* и *syngraphae*.²⁰⁷

Expensilatio е основана во интерес на доверителот, бидејќи се појавува во случај на запишување на побарувањата (*nomina transcripticia*) во кодексот (т.н. парична книга)²⁰⁸, кој го водел доверителот (*pater familias*, *заемодавачот*). Во моментот на запишување на одреден долг²⁰⁹, е склучен и договорот *expensilatio*. Од друга страна *chirographa* се создавала во писмена форма, и содржи изјава на должникот дека ќе исполни одредена обврска кон доверителот. *Syngraphae* бил договор создаден од трето лице во писмена форма, во форма на записник пред сведоци со кој се констатира дека одредено лице се обврзува да исполни одредена обврска кон друго лице. Овие форми постепено од начин на склучување на договор станале повеќе како доказно средство.²¹⁰

Во посткласичниот период *stipulatio* како вербален римски договор, се претвара во писмен. Исправата (*instrumentum*) служи како документ за склученото *stipulatio*, и кога бил составен правилно, била извлечена правната претпоставка дека се изречени и свечените зборови за обврзаност, иако тие всушност не беа изречени. Оваа претпоставка била рушлива во рок од две години по неговото издавање, така што секоја

²⁰² Галев, Г. (1996, 119).

²⁰³ Овој договор за прв пат се сретнува во Законот за XVII Таблици, види во Пухан, И. (1973). *Римско право* (350). Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј.

²⁰⁴ Галев, Г. (1988). *Слободата на договарањето како еден од основните принципи на договорното право воопшто и посебно на договорното право на социјалистичка Југославија (Докторска дисертација)* (101). Скопје.

²⁰⁵ Čulo, I. (2007). *Sloboda ugovaranja i autonomija volje*, Status Questionis: časopis za filozofska, društvena i kulturna pitanja, God. I, broj 2, 61.

²⁰⁶ Perović, S. (1964, 16).

²⁰⁷ Puhán, I. (1976, 343-346) и Perović, S. (1964, 17).

²⁰⁸ Галев, Г. (1996, 120).

²⁰⁹ Дали била потребна согласноста на должникот или само едностраното запишување во паричната книга не е јасно одредено прашање во историјата на римското право поради надостиг на правни извори за оваа материја. Види: Perović, S. (1964, 17).

²¹⁰ Perović, S. (1964, 16).

писмена обврска кога не била поништена во предвидениот рок, станувала извор на облигации или се конвалидирала.²¹¹

5. РЕАЛНИ ДОГОВОРИ

Потребите на правниот промет ќе ја поттикнуваат појавата на реалната форма на договорот. Реалните договори биле склучени со просто предавање на стварите. По третиот век п.н.е. постоел првиот реален договор, договорот за заем – *mutuum*. Во посткласичниот период реалната форма се проширува и кај договорите: *commodatum* (послугата), *depositum* (оставата) и *pignus* (рачниот залог).²¹² Во периодот на Јустинијан овде ќе бидат вклучени и некои неименувани договори.²¹³

6. КОНСЕНЗУАЛНИ ДОГОВОРИ

Од класичниот период, а особено во Јустинијановиот, римското право преминува преку историската битка *verba-voluntas*, од теоријата на изјавата, кон теоријата на волјата. Во правото на Јустинијан ѝ се дава предност на внатрешната волја и целта на страните во конкретната правна работа (*voluntas, animus*): *In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit*.²¹⁴

Со слабеење на формализмот сè повеќе ѝ се посветува важност на индивидуалната волја, но и понатаму била ограничена со различни формалности, особено со присуството на сведоци и други лица.

Од пред крајот на Римската Република, за склучување на најважните договори: *emptio-venditio*, *locatio-conductio*, *societas* и *mandatum*, не се барала некаква форма. За нивно склучување била доволна само согласноста на волјите на страните за битните елементи на договорот, независно од тоа во каква форма е изјавена волјата: усно, писмено, пред сведоците, со конклюдентни дејствија или на некој друг начин. Според Пухан: „Таа била форма без форма: консензуалните договори се појавиле со согласност на волјите на договорните страни во секаква форма (*expressis verbis, nutu, tacite, per nuntium, per epistolam*).“²¹⁵ Покрај овие договори и некои друго прости спогодби се сметале правосилни. Тие биле таканаречените пакти (*Pactum, pactio*), кои биле разновидни.²¹⁶

Според Галев, доколку се постави прашањево: Зошто консензуалната форма се појавува кај горенаведените договори?, одговорот ќе биде: „Бидејќи тие се најчестите средства на правниот промет. Потребата за лесен, брз и едноставен развој на прометот, што е во функција на стоковно-паричното стопанство, е главната причина кај овие договори, строгиот формализам да се замени со консензуалната форма.“²¹⁷

7. ФОРМАЛИЗМОТ ВО ФЕУДАЛИЗАМ

Со пропаѓањето на Римската Империја, со преминувањето во феудализам, доаѓа до застој во развојот на правото и правната наука, повторно се јавува тенденција за ограничување на договорната автономија во однос на формата на договорот со еден вид оживување на формалните правни работи.²¹⁸ Западниот дел на Римското Царство се населува со варварски народи, така што ним им биле потребни многу векови за да постигнат такви економски односи во кои римското право ќе може да се применува²¹⁹. Приливот на варварите го означил враќањето на архаичниот формализам во кој доминираат симболиката и ритуалот.²²⁰ За

²¹¹ Puhan, I. (1976, 343-346).

²¹² Perović, S. (1964, 18).

²¹³ Пухан, И. (1973, 354) цитирано во Галев, Г. (1988, 102-103).

²¹⁴ Papin. D. 50, 16, 219. (Во секој договор повеќе треба да се земе во предвид волјата, отколку зборовите на договорните страни), цитирано во Horvat, M. (1973, 182).

²¹⁵ Пухан, И. (1973, 336).

²¹⁶ Perović, S. (1964, 19).

²¹⁷ Галев, Г. (1988, 104).

²¹⁸ Čulo, I. (2007, 62-63).

²¹⁹ „Враќањето на формализмот во правото во овој период е последица на натуралното стопанство произлезена од колонатот кое правните инструменти на промет дотогаш изградени од римското право ги прави непотребни“, во Галев, Г. (1996, 121).

²²⁰ Gams, A. (1961). *Uvod u građansko pravo (opšti deo)* (IV izdanje, 22). Beograd: Naučna knjiga: „Варварски законици: Салискиот законик (*Lex Salica*) од V век, Бургундскиот (*Lex Burgundiourum*) и Алеманскиот законик (*Lex Alamanorum*) од VI век, Лангобардскиот (*Lex Langobardorum*) од VII век, Визиготскиот (*Lex Visigothorum*) од VII век и други кои биле збирки на обичајното право на тие народи, докажуваат дека тоа

настанувањето на облигациите не била доволна само согласноста на волјите на страните, туку и фактичкото предавање на стварите или симболичното предавање или вршење на ритуалот каде што должникот бил обврзан да изврши одредена обврска кон доверителот и како знак за тоа му предавал посебен стап (*fectus*).²²¹ Во вториот период на феудализмот на запад, начелото на формализам сè уште било доминантно во договорното право. На почетокот на новиот век, кој се карактеризира со потребата за брза и слободна размена на материјалните добра, може да се зборува за настанување на начелото на консензуализам во вистинска смисла на зборот.²²² Отривањето на Америка и на поморските патишта за Индија, условуваат промени во развојот на трговијата. Правните работи со чија помош правно се остварува размената, не смееле да бидат пречка за неа. Така што формализмот доживеал декаденција во XVI и во XVII век.²²³ Потребата за брза и слободна размена на добрата помага за појавата на начелото според кое договорите се склучуваат *solo consensu*.

Во последната етапа на феудализмот или доцниот европски феудализам се карактеризира со дуализам во ограничувањето на договорната автономија во однос на формата на склучување договор - со световното и канонското право. Според Перович: „Канонското право почива на ставот дека со индивидуалната волја не може да се договори тоа што ќе биде во спротивност со духовното добро“²²⁴ и „тој што со договор ќе ги повреди правилата на канонското право прави грев и спасение на душата ќе нема.“²²⁵

За овој период треба да се истакне улогата на заклетвата (промисорна и конфирмативна), која била еден вид формален договор со религиозен карактер.²²⁶ Перович во одредени трудови ги истакнува карактеристиките на заклетвата. Според него, таа се состоела од една формула која ја изрекува лицето кое го давало ветувањето и на тој начин било обврзано кон божествата дека ќе го исполни даденото ветување. Заклетвата била едностран договор. Главната обврска која се создава била обврската кон божествата. Обврската кон договорната страна била со акцесорен карактер.²²⁷ Таа не била договор со определен и непроменлив предмет, ни именуван договор, туку една рамка во која биле можни сите договори, што подразбира дека имала неограничена област на примена.²²⁸ Заклетвата произведувала правни последици независно од каузата. За нејзиното склучување не била потребна деловната способност како во другите случаи. Доволно било лицето да има способност за расудување, бидејќи со заклетва се обврзувало кон божествата. Настанатата обврска не застарувала, бидејќи главниот доверител бил божество, а кон него застарувањето не течело. Обврската настаната со заклетва не можела да премине врз наследниците на обврзаното лице. Промисорната заклетва не можела да се склучи преку овластено лице²²⁹ и немала правно дејство ако со неа се повредиле *boni mores naturales* и *boni mores civili*. Ништовни биле и заклетвите кои биле во спротивност со законите и со другите акти врз кои се потпираал јавниот интерес, интерес секогаш идентификуван со интересот на црквата.²³⁰

право му одговара на натуралното стопанство од периодот на распаѓање на колективната сопственост на генсот и создавање на индивидуалната сопственост.“

²²¹ Perović, S. (1964, 20).

²²² Perović, S. (1964, 20).

²²³ Perović, S. (1964, 7).

²²⁴ Perović, S. (1975). *Zabranjeni ugovori u imovinskopравnim odnosima* (12). Beograd: Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod и Perović, S. (2008, 92).

²²⁵ Perović, S. (2007). *Sloboda volje i ugovorno pravo*, *Pravni Život: časopis za pravnu teoriju i praksu*, God. LVI, broj 11, Knjiga 511, 672-673.

²²⁶ Галев, Г. (2000). *Слободата на договарањето и нејзините општи граници*, Развитокот на политичкиот систем на Република Македонија (Зборник на трудови), 106: „Според својата природа промисорната заклетва била договор од посебен вид, формален, сметана како шаблон за склучување на разни договори, едностран обврзувачки и апстрактен договор. Формата на заклетвата се состои од изговарање на следниве зборови од страна на должникот: „*Per Deum iure et sic me Deus adiuvet*“. Едностраноста на договорот се состои во тоа што должникот превземал обврска кон Севишниот и ова претставува главна обврска, додека обврската кон другата договорна страна била од акцесорна природа. Нејзиниот апстрактен карактер подразбира дека бил соодветен за произведување релевантно правни последици независно од каузата.“

²²⁷ Perović, S. (1964, 10).

²²⁸ Perović, S. (2008, 93).

²²⁹ Perović, S. (1964, 10-11).

²³⁰ Perović, S. (2007). *Autonomija volje i prinudni propisi*, *Pravni Život: časopis za pravnu teoriju i praksu*, God. 56, broj. 5-6, Knjiga 507, 20.

Промисорната заклетва влијаела врз појавата на начелото на консензуализам и ослободување на правото од формализмот.²³¹ Во оваа насока важно е да се истакне фактот дека со текот на времето се губи разликата помеѓу простото ветување и она направена под заклетва. Според канонистите секое ветување требало да се почитува, бидејќи во спротивно се чинело грев. Така што простото ветување сторено без некоја форма, се сметало за блага форма на заклетвата. Перович истакнува дека со ова се оправдува тоа што се вели дека правото се ослободува од формализмот преку еден формално-правен акт како што е заклетвата. Формализмот постепено се губи преку практичната примена на заклетвата. Практичната примена на заклетвата создавала навика кај луѓето – да го почитуваат дадениот збор, со што се влијаело врз создавањето на правната свест за задолжителноста на простото ветување. И оттука до начелото на консензуализам не остана многу пат. По втората половина на XVI век неговата примена заедно со канонското право била ограничена и постепено губела дел од својата моќ.²³² Од втората половина на XVI век договорите во римското право се од неформална природа, со некои формалности само за недвижностите.²³³ Консензуализмот во договорните односи почнува да доминира во периодот на либералниот капитализам „како одраз на одредени општествено економски односи: јакнење на приватната сопственост, преобразба на производот во стока, која согласно своите внатрешни закономерности тендира кон движење и размена, а оттука и јакнењето на стоковно-паричното стопанство кое место законски императиви бара простор за слободен избор на субјектите во однос на сите елементи на договорот и секако во однос на неговата форма.“²³⁴

8. ЗАКЛУЧОК

Од горенаведеното може да заклучиме дека договорната автономија од аспект на формата на договорите која се одразува преку начелото на коонсензуализам не постоела во сите фази на развојот на римското право. Развојот на општествено-економските односи, условува потреба за брза и слободна размена на материјалните добра или промет, што правно се остварува преку правни работи кои не смееле да бидат пречка за неа.

Со тек на времето се почесто договорите биле неформални или се склучиле во едноставна писмена форма; по Пунските војни почнале да се изостават формалните договори поради високиот развој на правно-економскиот промет. Така што со нови правни извори, како на пр. Леоновата Конституција од 472 год.²³⁵, се напушта формализмот кај *stipulatio*; строгоста и сакралноста на формата се заменува со поедноставни форми, сметајќи ја како најважна само способноста на страните да го разберат значењето на правната работа и да постигнат согласност за истото, независно од зборовите - *In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit*²³⁶, при што се појавиле реалните и консензуалните договори, кај кои решавачка била волјата на страните и во однос на формата; од општоста на формата се преминува во конкретност на формата што подразбира дека одредена форма за склучување договор се однесува на склучување на одреден договор.

Иако формализмот со тек на време блее во римското право, тој сепак бил присутен и не исчезнува целосно. Во римското право консензуалната форма никогаш не успеала да постане општоприфатена форма и римското право никогаш не го формулирало општото начело на консензуализам.²³⁷

ЛИТЕРАТУРА:

- Čulo, I. (2007). *Sloboda ugovaranja i autonomija volje*, Status Questionis: časopis za filozofska, društvena i kulturna pitanja, Godina I, broj 2.
- Gams, A. (1961). *Uvod u građansko pravo (opšti deo)* (IV izdanje). Beograd: Naučna knjiga.
- Horvat, M. (1973). *Rimsko Pravo*. Zagreb: Školska knjiga.

²³¹ Perović, S. (1964, 9).

²³² Perović, S. (1964, 9).

²³³ Čulo, I. (2007, 64).

²³⁴ Галев, Г. (1996, 122-123).

²³⁵ „Леоновата Конституција дозволува употреба на било каки зборови за основање на обврски“, во Karlović, T. (2012). *Neka razmatranja o nastanku stipulacijske obaveze*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, 62/3, 910.

²³⁶ Papin. D. 50, 16, 219; (Во секој договор повеќе треба да се земе во предвид волјата, отколку зборовите на договорните страни).

²³⁷ Perović, S. (1964, 19).

-
- Karlović, T. (2012). *Neka razmatranja o nastanku stipulacijske obaveze*, Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu, Vol. 62, br. 3.
- Perović, S. (2007). *Autonomija volje i prinudni propisi*, Pravni Život: časopis za pravnu teoriju i praksu, Godina 56, broj 5-6/2007, Knjiga 507.
- Perović, S. (1964). *Formalni ugovori u građanskom pravu*, Beograd: Naučna knjiga.
- Perović, S. (2008). *Moć i nemoć ugovora, Besede sa Kopaonika (1990-2007) (X dopunjeno izdanje)*, Beograd: Kopaonička škola prirodnog prava.
- Perović, S. (2007). *Sloboda volje i ugovorno pravo*, Pravni Život: časopis za pravnu teoriju i praksu, Godina LVI, broj 11, Knjiga 511.
- Perović, S. (1975). *Zabranjeni ugovori u imovinskopравnim odnosima*. Beograd: Beogradski Izdavačko-Grafički Zavod.
- Puhan, I. (1976). *E drejta romake (Botimi i III-të)*. Prishtinë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore të Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës.
- Галев, Г. (2000). *Слободата на договарањето и нејзините општи граници*, Развитокот на политичкиот систем на Република Македонија (Зборник на трудови).
- Галев, Г. (1988). *Слободата на договарањето како еден од основните принципи на договорното право воопшто и посебно на договорното право на социјалистичка Југославија (Докторска дисертација)*. Скопје.
- Галев, Г. (1996). *Формализмот во римското и нашето договорно право*, Зборник во чест на Иво Пухан.
- Пухан, И. (1973). *Римско право*, Скопје: Универзитет Св. Кирил и Методиј.